

Psihodinamika nasilnega vedenja v adolescenci

Martina Tomori*

Med vsemi številnimi oblikami neprilagojenega vedenja pri mladostnikih je nasilje gotovo pojav, ki sproži v ljudeh najmočnejši odziv. Ne le pri neposredno prizadetih, torej žrtvah nasilnega vedenja, ampak tudi pri tistih, ki so po svoji zadolžitvi in vlogi poklicani razreševati ta pojav in celo pri širši javnosti, ki ga spremlja le posredno in od daleč, zbudi nasilnost mladih izrazito močno emocionalno reakcijo, ki gotovo vpliva tudi na splošen odnos do mladih nasilnikov in na ravnanje, povezano z njimi. Del te reakcije se kaj rad zrcali tudi na celotnem odnosu odraslih do mladih.

Za to je prav gotovo veliko razlogov; še več je takih, ki izhajajo iz osebnega, intimnega doživljanja in pojmovanja nasilja, značilnega za slehernega posameznika, kot le splošnega dejstva, da je naša kultura do nasilništva v bistvu ambivalentna. Po eni strani ga namreč odklanja, po drugi pa ga tabuira (in s tem dopušča in vzdržuje), povezuje z njim dvojna vzgojna sporočila (kolikokrat je kak otrok fizično kaznovan zato, ker je udaril drugega otroka), ne ponuja dovolj napotkov in zgledov za konstruktivno, »zdravo agresivno« vedenje in izražanje, pri tem pa ji je med rešitvami tega pojava največkrat najbolj pri roki ravno represija.

V intimnem odnosu do nasilja se pri vsakem posamezniku seštevajo različna izkustva — od reminiscenc na raznolika doživljanja nasilja na lastni koži v vseh obdobjih življenja, do podoživete tesnobe ob naštetih zavrtih in zadušeni lastnih agresivnih težnj, pa do mučnih občutij krivde zaradi lastnih impulzivnih ali kakšnih drugačnih nasilnih dejanj.

Zato ni čudno, da je odziv na nasilje tudi pri zgolj posredno vključenih pogosto tako intenziven in poln prepletenih čustvenih vsebin. Te se enkrat definirajo bolj kot strah, drugič kot odpor, in odklonitev, tretjič kot jeza in prečesto kot želja po poravnavi nasilja z nasiljem. Možno podzavestno ugodje ob identifikaciji z agresorjem lahko še okrepi zunanja negativna stališča do nasilnih dejanj.

Tudi kadar govorimo o nasilnem vedenju mladostnikov v ožjem, fizičnem smislu, se moramo zavedati, da imajo nasilna dejanja oziroma nasilniško vedenje v tem obdobju celo vrsto različnih pojavnih oblik in še mnogo več etiološko

različnih zasnov. Zato bi pomenila ena sama psihodinamska razlaga prehudo poenostavitev, ki bi pustila v senci mnogo pomembnih motivacijskih dogajanj. Brez upoštevanja teh pa nasilniškega vedenja mladih ne bi mogli razumeti v vsej njegovi celovitosti. Tako kot v vedenju vsakega posameznika ali skupine, se tudi v nasilju odraža splet socialnih, psiholoških in bioloških dejavnikov, od katerih so v tej soigri enkrat odločilnejši eni, drugič drugi. Vsi ti dejavniki se med seboj lahko spodbujajo ali pa zavirajo. Socialno okolje je s svojimi vrednotami, normami, možnostmi in kulturnimi sporočili pomemben okvir, ki do različne mere določa obseg nasilnosti v vedenju članov neke družbe. Tudi psihološke značilnosti posamezne osebnosti, zlasti izkušnje v odnosih z ljudmi, ki so za človeka čustveno najpomembnejši, emocionalna stabilnost, način samopotrjevanja in raven samospoštovanja uravnavajo vedenje v različnih stresih in frustracijah, ki bi utegnile zbuditi nasilnost. Ob vseh teh socialnih in psiholoških determinantah pa ne smemo prezreti tudi pomena človekove individualne konstitucijske danosti. Temperament, reaktivnost, prilagodljivost in obvladljivost afektov, ekstra — ali intravertiranost — vse to so lastnosti, ki so biološko, dedno pogojene in bolj ali manj značilno obarvajo vse oblike človekovega vedenja in mu dajejo individualnost v soodvisnosti od socialne in psihološke realitete.

Vse te razsežnosti moramo upoštevati in razpoznati njihov vsakokratni delež pri oceni vsakršnega nasilnega vedenja, ki je — kljub mnogim znanim in splošnim zakonitostim — vendarle vedno tudi seštevek skrajno individualnih in specifičnih dogajanj.

1. Razvojne značilnosti nasilnega vedenja

V vsakem življenjskem obdobju se v vedenju posameznika odražajo vse značilnosti takratne ravni njegove socialne, čustvene in razumske zrelosti. Zato je razumljivo, da stopnja razvoja duševnih funkcij določa tako zunanje, vidne oblike vedenja kot tudi zapletenost povezav med notranjimi motivacijskimi dogajanjmi in vedenjskim izrazom.

Prvine nasilja lahko v povsem jasni in čisti obliki opazujemo že v vedenju prav majhnega otroka. V zgodnjem razvojnem obdobju, času prve socializacije, ko otroku rastoče gibalne, spoznavne in izrazne sposobnosti že omogočajo prve dejavne vstopne v okolje, je prvi znak nasil-

* Martina Tomori, prof. dr. sc. dr., Katedra za psihiatrijo, Medicinska fakulteta, Univ. psihiatrična klinika, Center za mentalno zdravje, Poljanski nasip 58, 61000 Ljubljana.

nosti otrokova impulzivna razdiralnost. Majhen otrok reagira z destruktivno krettno ali dejanjem, kadar se razjezi, prestraši ali je za kaj prikrajšan. Udarec proti osebi, ki ga ogroža ali omejuje ali poškodovanje, pa tudi uničenje predmeta, kar ga prizadene, je takojšen odziv, ki ne vsebuje razumske odločitve ali celo sposobnosti za predvidevanje posledic tega dejanja. Nasilna dejanja v zgodnjem otroštvu izhajajo vedno iz neke otrokove stiske, bodisi, da je to občutje ogroženosti, jeza zaradi izgube ali strah pred njo. Zato bi lahko rekli, da ima v tem obdobju nasilnost še dokaj jasno in razpoznavno sliko obrambnega vedenja.

Sposobnost obvladovanja čustev v zgodnjem otroškem obdobju še ni razvita in se postopoma gradi šele med nadaljnjim vzgojnim procesom. Številne spodbude in prepovedi, nagrade za obvladovanje in kazni za nekontrolirano obnašanje pomagajo otroku v času zorenja uravnavati vedenje tako, da je čimbolj v skladu s njegovimi notranjimi težnjami in hkrati s pričakovanji okolja. Od tega, koliko je otrok prodoren, sprejemljiv za vplive okolja in prilagodljiv, ter od ustreznosti vzgojnih postopkov je odvisno, kako hitro, uspešno in s koliko notranjih tenzij bo učinkovit pri teh prizadevanjih. Njegov odnos do nasilja in pripravljenost za obvladovanje destruktivnih teženj sta že od vsega začetka odvisna tudi od neposrednih zgledov pri zanj pomembnih bližnjih osebah ter od njegovega splošnega odnosa do ljudi in sveta, ki ga obdaja. Otrok, ki lahko izrazi stisko na nekonflikten in nerazdiralen način, otrok, ki ga slišijo in opazijo, ne da bi mu bilo treba to iztirjati z najglasnejšimi orožji, otrok, ki je zadovoljen v svojih komunikacijah z okoljem in katerega osnovne težnje so vsklajene s pričakovanji oseb, ki uravnava njegovo življenje, ponavadi brez večjih težav kmalu obvladuje svoje vedenje v sprejemljivih mejah.

Po koncu prve socializacije, v zgodnjem šolskem obdobju, je nasilno vedenje že redkejše. Kaže, kot da otrok večji del energije usmerja v druga prizadevanja — urjenje raznih socialnih spretnosti, prilagajanje na zahtevo po novih, bolj organiziranih dejavnostih in pridobivanje različnih znanj. Ker je nasilnost pač eden od najenostavnejših in najneposrednejših odzivov na frustracijo, se z razvojem bolj adaptivnih tehnik postopoma umika iz vedenja otroka. Le otroci, ki imajo posebne težave z obvladovanjem afekta (pa naj te izhajajo iz neustrezne koordinacije du-

ševnih funkcij organske narave ali pa iz hujše čustvene motenosti), se vedejo nasilno v zanje obremenjujočih okoliščinah. Otroci, ki imajo v najožjem okolju prevladujoče neugodne zglede, si poskušajo s takim vedenjem najti mesto med vrstniki. Po obdobju latence je doba adolescence spet občutljivejša razvojna faza, ko je nasilje pogostejše vsaj kot prvina celotnega vedenja. Za to je več razlogov. Adolescenco sestavlja vrsta pospešenih razvojnih dogajanj. Identitetna iskanja z občutljivo gradnjo samospoštovanja, oblikovanje novih, zahtevnejših vzorcev socialnega vedenja do odraslih in v skupini vrstnikov, hormonski in drugi fiziološki premiki, ki vnašajo v vedenje večjo nepredvidljivost, burnost in težjo obvladljivost, domala nujna, a prehodna disharmonija med mladostnikom in njegovim okoljem, njegova nestrpnost in nepotrpežljivost — vse to so prav lahko izviri občasnih ali pa že kar pogostih izrazov nasilnosti v vedenju adolescentske populacije. Vsi ti razvojni pretresi pa postopoma izzvenijo. Osvojene in internalizirane etične in moralne norme se ob uspešni drugi fazi socializacije počasi vključijo tako v mladostnikovo pojmovanje sveta in doživljanje lastne vrednosti, da večinoma nima več posebnih težav pri usmerjanju svojega vedenja po bolj konstruktivnih poteh.

2. Motivacijski viri nasilnega vedenja v adolescentnem obdobju

Vsi mladostniki nimajo možnosti in sreče, da bi razvoj njihovega socialnega vedenja potekal povsem optimalno. Zato se lahko iz različnih vzrokov zgodi, da se motnje v njihovem osebnotnem razvoju izrazijo kot ta ali ona oblika nasilnosti.

Čeprav daje večina pojavov takega vedenja pri adolescentnih vsaj na videz nekakšen vtis moči in sposobnosti obvladovanja drugih in situacije, pa lahko že ne posebno poglobljena ocena takega vedenja pove, da je to le prozorno naličje nemoči in nesposobnosti za bolj smiselno in konstruktivno rešitev problema. Čisto okvirno bi torej lahko rekli, da je večji del nasilniškega vedenja tudi v tem obdobju neustrezen obrambni mehanizem. Pogojujejo ga lahko zelo različne pomanjkljivosti in šibke točke v mladostnikovem duševnem funkcioniranju, njegovem okolju in v odnosu med njim in okoljem. Nasilnost v vedenju mladostnika ima tako zelo raznoliko psihodinamsko osnovo. V tem obdobju srečuje-

mo občasno ali pa že kar stalno in utirjeno nasilno vedenje kot:

— **Znamenje premagovanja strahu.** Veliko nasilnih adolescentov se v bistvu stalno bori z lastnim strahom. Bodisi, da se počutijo nasploh ogrožene in so v vsakršnih okoliščinah zelo negotovi in polni bojazni, bodisi, da zbuja v njih strah le kake določene okoliščine in obremenitve — socialne na primer (bojijo se neke osebe, likov avtoritete, drugega spola...) ali različne preizkušnje, ki bi jih utegnile soočiti z neuspehom ali porazom.

— **Obvladovanje občutja ogroženosti.** Posebno mladostniki, ki so dozorevali v neugodnem okolju, v katerem ni bilo zanesljivih oseb, ki bi jim bile v varnost in oporo, se pogosto počutijo ves čas nekako ogroženi. Svet, ki jih obdaja, doživljajo kot nekaj nepredvidljivega in potencialno ogrožujočega, to neprijetno občutje prenašajo na ljudi, s katerimi pridejo v stik. Da bi se zaščitili in neznano morebitno nevarnost prehiteli, napadejo prvi. Tako kot za prejšnje, je tudi zanje značilno izrazito nezaupanje vase, ki ga razširijo tudi na druge. To bazično negotovost in nezaupanje premagujejo z iluzijo, da imajo situacijo v svojih rokah.

— **Identifikacija z agresorjem.** Ni naključje, da je življenjska zgodovina mladih nasilnikov neverjetno pogosto zaznamovana s podatkom o njihovih izkušnjah z agresijo na lastni koži. Ena ali več oseb je bodočega nasilnika s fizičnim in drugačnim nasiljem mučila in obvladovala že v najbolj zgodnjem obdobju. Vzdrževal je vlogo žrtve vse do takrat, ko je zmožgel sam prevzeti vlogo agresorja. S tem si je poskušal zgraditi občutje varnosti, za katerega je bil prej prikrajšan. Hkrati pa mu le ta identifikacija omogoča občutiti moč in dominantnost, ki je sicer po drugi poti ne zna in ne zmore doseči.

— **Način iskanja ugodja.** Ustrahovanje in fizično obvladovanje drugega človeka, pa četudi mnogo šibkejšega, daje nekaterim mladostnikom nekakšno zadoščenje in občutek ugodja. Skoraj praviloma je med temi mladostniki mnogo takih, ki so bili tudi sami že zgodaj žrtev nasilja drugih, pa se ob tem nakopičene tenzije uspejo razbremeniti le tako, da tudi sami povzročajo bolečino. Njihova nasilna dejanja so večkrat prav kruta in za zunanjega opazovalca povsem nerazumljivo motivirana. Tudi izbira žrtev za taka dejanja je lahko zgolj naključna ali pa simbolično povezana z doživetjem lastne stiske.

— **Nadomestilo za pomanjkljivo samospoštovanje.** Že do adolescence je dovolj možnosti, da si posameznik z lastnimi prizadevanji in zadovoljujočimi odnosi z ljudmi zgradi pozitivno oceno lastne vrednosti. Iz nje izhaja zdrava samozavest in zadovoljstvo s seboj, ki olajšuje premagovanje bremen in preizkušenj, ki niso prihranjene nikomur. Mladostnik brez osnovnega samospoštovanja ne more biti zadovoljen, zato poskuša nadomestiti neugodno občutje lastne majhne vrednosti na različne načine. V okolju, kjer so moč, nadvlada in agresivnost cenjene vrednote (na primer v skupini delinkventnih vrstnikov), je mogoče s temi sredstvi v sebi in drugih zbuditi predstavo o sposobnosti in pomembnosti. Z njimi je možno doseči celo določen prestiž in zaželeni status. Če je za nekoga nasilniško vedenje simbol moči, poguma in močatosti, pa teh lastnosti ni sposoben doseči na drug način, je prav mogoče, da mu nasilnost postane stil in sredstvo za dokazovanje svoje vrednosti.

— **Edina možnost samopotrditve.** So mladostniki, ki nimajo posebnih sposobnosti in darov (bodisi, da nimajo zadostnih lastnih potencialov, ali pa le niso bili deležni ustreznih razvojnih spodbud), da bi se uveljavili in si našli zadovoljujoče mesto med drugimi. Če nimajo izkušenj, da se da lastno zadoščenje doseči s trudom in prizadevanjem, se zatečejo pač k načinu samorealizacije, ki je zanje lažji in pristopnejši. Tudi po tej poti je mogoče doseči zaželeni cilj z nasilništvom le v okolju, kjer je tako vedenje dopuščeno ali celo cenjeno. Tako razrešujejo nekateri mladostniki tudi svoje rivalitetne probleme. Če že ne morejo biti boljši, spretnejši, uspešnejši in bolj opaženi od svojih vrstnikov (ali enega od njih) na drug način, jih hočejo preseči vsaj z agresivnostjo.

— **Impulziven odziv na frustracijo.** Otrok se ponavadi do adolescence že toliko nauči usmerjati svoje vedenje, da ga običajne objektivne in subjektivne obremenitve ne spravljajo čez rob dopustnega vedenja. Za psihodinamiko mladostnika, ki je že zaradi značilnosti svojega razvojnega obdobja spet bolj nepredvidljiv in se težje obvladuje, pa nakazana nota agresivnosti v vedenju nima večjega pomena, še posebno, če je sicer dejaven, konstruktiven in dobro prilagojen. Če pa se pri nekem mladostniku tako vedenje le preveč ponavlja, če se stopnjuje in postaja dejansko nevarno in ogrožujoče, potem moramo pomisliti, da je z njim nekaj resneje narobe. Največkrat gre za adolescenta, ki je tak

zaradi organske disfunkcije osrednjega živčevja (vzroki so lahko različni: poškodbe glave, preboleli meningitis, epilepsija...), ali pa za osebnostno motenega mladostnika, ki iz različnih razlogov ne uspe ujeti zadostnega sozvočja s samim seboj in ljudmi okrog sebe.

— **Prikrito samokaznovalno vedenje.** Neprepoznana in izvenzavestna občutja krivde so za adolescentno obdobje sploh značilna. Mnoga avtoagresivna dejanja mladostnikov izhajajo iz podzavestne težnje po kazni, ki bi prinesla sprostitvev in olajšanje mučne notranje napetosti. Veliko redkeje pa pomislimo na ta dinamski mehanizem tudi pri vedenju, ki ga označuje navzven usmerjena agresivnost. In vendar se za marsikatero sliko nasilnosti pri mladostniku skriva težnja po zunanji represiji, po obvladovanju s strani okolja, po spoznanju, da je nekdo močnejši. Ta paradoksen način iskanja varnosti z izzivanjem in testiranjem moči drugih, govori za dejstvo, da je občutje lastne negotovosti marsikdaj težje prenašati kot nadvlado drugega. Hkrati pa ob tej psihodinamiki pomislimo, kako majhen je lahko razloček med avto in heteroagresivnostjo.

— **Sprejemanje subkulturnih norm.** V nekaterih okoljih je nasilje običajen in uveljavljen način komuniciranja, obvladovanja okolja ali izražanja notranje stiske. Tako manjša skupina ljudi, med katerimi otrok in kasneje mladostnik odraščata (družina, skupina vrstnikov), kot širše okolje (subkultura), lahko take norme posreduje posamezniku, ki jih pač prevzame kot del procesa svoje socializacije. Manjka mu enostavno drugačnih zgledov, spodbud in izkušenj, zato tako vedenje pri njem običajno ni povezano z osebno psihopatologijo. Zgodi se, da tudi mladostnik, ki pride v okolje s takimi normami iz drugačnih življenjskih okoliščin (na primer v vzgojni zavod), prevzame to obliko vedenja kot nujno za adaptacijo in preživetje.

3. Vpliv družine

Ni treba posebej poudarjati, kako pomemben je delež družine pri razvoju otrokove osebnosti. V družini mora dobiti otrok prvo občutje lastne vrednosti in zaupanja v ljudi in svet okrog sebe. Spodbude in zgledi najbližjih oseb zasnujejo njegov vrednostni sistem, način izražanja sebe, sposobnost za reševanje problemov in premagovanje vsakodnevnih težav in obremenitev. Po-

sredno in neposredno v odnosih s starši in sorojenci dobi napotke za socialno vedenje in za oblikovanje čustvenih odnosov še za kasneje, ko se od družine že osamosvoji. Z odobravanjem, naklonjenostjo in zgledom, starši in druge pomembne odrasle osebe usmerjajo njegova prizadevanja na polju samopotrditve, raznih dejavnosti in ustvarjalnosti. V krogu družine se zastavi razvoj njegove spolne vloge in vedenj, ki sestavljajo in utrjujejo njegovo identiteto.

Zato je razumljivo, da je treba iskati korenine vsakršnega neprilagojenega vedenja tudi v družini, saj je ta tako pomembno povezana z vsemi razvojnimi nalogami in dimenzijami osebnosti.

Študije družinskih razmer mladih nasilnikov odkrivajo in potrjujejo pomen, ki ga ima družina pri razvoju nasilniškega vedenja, seveda v soigri s socialnimi in individualnimi determinantami. Čeprav je zaradi tesne vsebinske prepletenosti težko ločevati posamezne najodločilnejše patogene dejavnike v družini, je za razumevanje posameznih in skupnih vplivov vendarle bolje osvetliti vsakega posebej.

Pomen neustreznega lika očeta

Neverjetno pogost je podatek, da je mladi nasilnik odraščal ob očetu, ki je bil v osebnostnem in vzgojnem smislu skrajno neustrezen. Največkrat gre za grobe, agresivne, pogosto alkoholizirane očete, ki so bili že v času zgodnjega odraščanja za otroka vir frustracij in prizadetosti. Ne le vrsta neprestanih travm na telesnem in duševnem področju, ob katerih se je pretakal proces zorenja le s pomočjo različnih, tudi zelo neprimernih, prisilnih obramb, tudi mnoge pri-krajšanosti in rane na samospoštovanju označujejo življenje otroka in mladostnika, katerega oče je nasilen in odklonilen. Jasno je, da je tak oče sinu le slab zgled prave močatosti. Ne glede na to, katero svojo lastno šibkost pokriva s svojim nasilniškim vedenjem, prav gotovo mu ne daje pravih napotkov, da bo v adolescenci, ko je čas za to, zadostil svoji potrebi po izrazu zdrave moškosti. To namreč opisujejo v naši kulturi lastnosti, kot so odločnost, trdnost, podjetnost, samostojnost, socialna spretnost in dejaven, ustvarjalen odnos do sveta. Za vse te lastnosti je potrebna notranja gotovost, ki je otrok takega očeta običajno ne more razviti. K njegovi splošni prestrašenosti prispeva tudi negativen odnos do avtoritete, ki ga pogosto ne uspe raz-

rešiti vse življenje. Namesto, da bi pojem avtoritete zanj vseboval tudi predstavo varnosti, zaupanja, opore in zanesljivosti, vidi v vsakem avtoritativnem liku in simbolu le možnost ogrožanja, nadvlade, pritiska in omejevanja. To mu otežkoča, da bi brez tenzij in konfliktov vgradil v lasten motivacijski sistem moč superega, cenzorja ali vesti, kar je sicer osnova moralnega in etičnega razvoja v adolescenci. Zato ostaja brez lastne notranje kontrole, ves čas ogrožen od zunanjih dejanskih in namišljenih nasprotnikov in omejitev. Proti njim se bori, tudi sam je v svoji nemoči nasilen, v novih in novih konfliktih izgublja energijo, ki bi jo lahko porabil bolj koristno.

Tudi oče, ki je dejansko ali pa tudi v prenesenem smislu odsoten iz družine, ob pomanjkanju drugega ustreznega očetovskega lika, je lahko razlog zato, da sin v sklopu svojega motenega osebnostnega razvoja išče v nasilniškem vedenju zapolnitev vrzeli v svojem zorenju.

Neustreznost očetovskega lika lahko spodbuja nasilno vedenje še na druge načine. Tudi oče, ki z razvrednotenjem, gospodovalnostjo in vsakovrstnim poniževanjem duši zdrave sile samopotrjevanja pri otroku, ali mu kako drugače znižuje samospoštovanje, posredno sili k neprilagojenemu uveljavljanju in želji po obvladovanju drugih za vsako ceno.

Pomen neustreznega lika matere

Čustveno hladna, brezбриžna, prezaposlena in s seboj nezadovoljna mati ne more dati otroku občutka, da je sprejet in ljubljen in da je komu kaj vreden. Otrok take matere ne more razviti zaupanja vase in v druge in ima zato različne težave v vseh obdobjih razvoja osebnosti. Tak lik matere je v družinah mladih nasilnikov skoraj enako pogost kot podoba depresivne, zagrenjene, ponižne matere, ki je čustveno tako preokupirana z nezadovoljujočim življenjem (problematičen partnerski odnos z očetom svojih otrok je ponavadi le ena od njenih obremenitev), da otrokom niti ni zmožna dati pravih vzgojnih in emocionalnih spodbud. Neustrezen partnerski odnos, ki je ne potrjuje ne kot žensko, ne kot avtonomno osebnost, je često razlog, da otroka pretirano veže nase, ga vzdržuje v odvisnosti od sebe. Kaznuje ga za njegova naravna prizadevanja k samostojnosti največkrat z izražanjem žalosti in prizadetosti in z bolj ali manj prikritim manifestiranjem svojega žrtvovanja. Sinovi

takih mater se običajno težko osamosvajajo. Če so konstitucijsko dovolj ekspanzivni in v širšem, izvendružinskem prostoru zato bolj prisotni in dejavni, je prav mogoče, da bodo moralne in čustvene vezi do lastniške in obvezujoče matere trgali na silo in predčasno, s »pseudomaskulinizacijo«, prezgodnjim prevzemanjem lika odraslega moškega, z vsemi njegovimi zunanjimi in simboličnimi atributi, od alkohola do nasilniškega vedenja. Lastna notranja nebogljenost in odvisnost budi v njih neprijetno napetost in občutja krivde do matere, ki jih tako vedenje dodatno topi in sprošča. Hčeri take matere vloga ženske tudi ne more biti prav privlačna, zato lahko doživlja ob razvoju svoje spolne identitete hude krize.

Neustrezen partnerski odnos staršev

Ne le stalne napetosti, medsebojna psihična in fizična maltretiranja, tudi druga dogajanja v teh družinah spodbujajo otroka k neprilagojenemu in obrambnemu vedenju. Sovražno in tudi nasilno vedenje, ki ga je otrok v družini s slabimi medsebojnimi odnosi usmerjal na bližnje okolje, razširi lahko mladostnik v širši prostor in like, ki jih podzavestno identificira s starši, ob katerih je doživljal toliko čustvenih prizadetosti.

Tako oče kot mati, ki v svojem partnerstvu ne moreta uresničevati svojih teženj in pričakovanj, lahko oblikujeta z otroki odnose, ki njihovim osebnostni rasti niso v korist. Pretesne navezave ob čustveni nezadovoljenosti, sproščanje moči in dominantnosti na otroku zaradi občutja zatrtosti in zapostavljenosti, trpinčenje otrok, odtujevanje od skupnih prizadevanj družine — to so najpogostejši vplivi, ki otrokom ožijo zdrave kanale osebnostnega razvoja.

V teh družinah je otežkočeno tudi primerno oblikovanje spolne identitete otrok. Fantje, ki so glede svoje možatosti negotovi, radi pretiravajo z zunanjimi znaki svoje moči. Dekleta, ki svojo ženskost sprejemajo kot nekaj nezaželenega in nepriljubljenega, saj pri materi neprestano opazujejo znake nezadovoljstva in prikrajšanosti, oče pa jim tudi ne daje pravih spodbud za zaupanje in naklonjenost do drugega spola, odklanjajo svojo spolno vlogo, dušijo ekspresivnost, ki je v naši kulturi povezana z njo in prevzemajo vzorce socialnega vedenja, ki je po uveljavljenih normah značilno za fante.

Neustrezni splošni psihološki in socialni pogoji družine

Največkrat so povezani že z vsemi naštetimi. Alkoholizem, osebnostne motnje, slab odnos do dela pri odraslih članih družine, so ponavadi združeni s slabimi socialnimi razmerami in s konfliktnim odnosom družine do širšega okolja. To pa je osnova zelo pogostega pojava v družinah mladih nasilnikov, da namreč družina kot celota ne sprejema uveljavljenih norm širšega okolja. Že odrasli člani družine so do vrednot kulture, katere del so, ambivalentni, ali pa celo odkrito odklonilni, do širše skupnosti ne čutijo prave pripadnosti in povezanosti. Vzgojna sporočila, ki so jih deležni otroci v teh družinah, so si zato nasprotujoča, nepriročna in neprepričljiva, zato je beg v subkulturo drugih, enako neprilagojenih vrstnikov in prevzemanje njihovega kodeksa vedenja še pogostejši.

Vključevanje v subkulturne in obrobne skupine mladostnikov prispeva svoje dodatne spodbude k agresivnemu vedenju. Vrednota, ki daje možnost pripadnosti, cenovni ugled v taki skupini, je ponavadi povezana z zunanjimi znaki moči. Če je v drugih, konstruktivnejših skupinah mladih (kamor pa mladi nasilnik ni sprejet) pomembno to, koliko je nekdo spreten, zabaven, razgledan, iznajdljiv, pripravljen pomagati, zanesljiv in odgovoren, je v taki skupini, kjer je povezovalno sredstvo še alkohol, pomembnejše to, koliko si kdo upa, kako drzen je in kako dominanten. Zato mnogi mladostniki v takih skupinah povečujejo svoje samospoštovanje ravno na načine, ki jih je objektivno mogoče oceniti kot razdiralne, uničujoče in nasilne.

4. Spol in nasilno vedenje

Tako kot v drugih življenjskih obdobjih je tudi v adolescenci nasilje mnogo bolj pogosto pri pripadnikih moškega spola. Kulturne norme in vzgojna sporočila dajejo fantom in dekletom zelo različne napotke in možnosti za socialno vedenje, samopotrjevanje in izražanje stiske.

Ker pri fantih v celotnem vzgojnem procesu že zgodaj spodbujamo odločnost in sposobnost samostojne dejavne uveljavitve in so vedno tako ali drugače nagrajevani za izraze moči in obvladovanja okolja, je razumljivo, da si iz teh izhodišč lažje oblikujejo svoj način vedenja, pa naj bo to objektivno prilagojeno ali pa tudi ne. Dekletom ponuja naša kultura mnogo drugih mož-

nosti za izražanje sebe in iskanje mesta med drugimi. Še vedno veliko vzgojnih napotkov spodbuja pri dekletih pasivnost, nebogljenost in odvisnost od močnejših. Mnogi mehanizmi v medsebojnih odnosih pri njih že zgodaj zatirajo sicer naravne težnje po ekspanzivnejši uveljavitvi. Namesto spodbud za dejavnejši vstop v širši prostor, jim vzgoja usmerja pozornost bolj na lastna notranja čustvena dogajanja in na subjektivne podrobnosti v medsebojnih odnosih. Vse to pomembno določa tudi njihove vedenjske vzorce. Zato opažamo že pri adolescentnih dekletih drugačne zunanje znake psihopatologije kot pri fantih. Namesto vedenjskih motenj je pri njih več nevrotskih in psihosomatskih težav, namesto z aktivnim nasiljem kličejo po pomoči in pozornosti s čustveno prizadetostjo, depresivnimi umiki in telesnimi tegobami. Namesto agresivnosti, usmerjene navzven, kažejo več bolj ali manj jasno izražanje navznoter obrnjene avtoagresivnosti, ki se stopnjuje vse do suicidalnih dejanj.

Tudi pravila socialnega vedenja za dekleta in fante se razlikujejo kljub siceršnjim enakim možnostim za oba spola. Dekleta se tako večinoma manj zbirajo in družijo na krajih in v okoliščinah, kjer odnose urejajo z nasiljem, tudi način njihovega druženja in priložnosti zanj dajejo manj izhodišč za nasilniške vedenjske vzorce.

Zato je skoraj pravilo, da pri dekletih, ki se vedejo nasilno, ugotavljamo celo vrsto nerazrešenih težav pri sprejemanju spolne identitete. Odklanjanje ali pa vsaj ambivalentnost pri sprejemanju svoje ženske vloge vznikata pri njih iz različnih patogenih psihodinamskih dogajanj, od splošno neustreznih pogojev odraščanja do že zgodaj zastavljenih patoloških odnosov z zanje pomembnimi osebami v najožjem okolju. Njihovo nasilniško obnašanje je vedno le del kompleksnejše problematike, ki je v psihopatološkem smislu globlja in bolj zapletena kot pri nasilnih fantih.

5. Nasilno vedenje in zloraba psihotropnih sredstev

Alkohol

Splošno znano je dejstvo, da alkohol spodbuja nasilno vedenje s tem, da zmanjšuje razumske kontrole in zavore, zmoti razumevanje in interpretiranje stvarnosti in zmanjša sposobnost predvidevanja posledic lastnega in tujega vedenja.

Tudi pri mladostnikih je povezava med nasilniškim vedenjem in alkoholiziranoostjo izredno pogosta. Razen splošnih mehanizmov učinkovanja alkohola na vedenje (ti so v obdobju še ne dokončne nevrofiziološke zrelosti še sploh nepredvidljivi), moramo upoštevati tudi etiološko povezanost med nasiljem in zlorabo alkohola v adolescentnem obdobju. Tako nasilje samo kot uživanje alkohola sta v predstavi ljudi — in še zlasti mladostnikov — nekakšna simbola drznosti in moči. Zato ju v svoje vedenje vključujejo še posebno tisti adolescenti, ki potrebujejo take vrste pomagala, da dosežejo dober občutek o samem sebi. Ekstravertirani, impulzivni in nestrpni mladostniki, med katerimi je tudi največ takih, ki se vedejo tudi nasilno, niso navajeni razreševati in sproščati svojih nezadovoljstev, nemira in tesnobe na načine, ki zahtevajo vztrajnost, prizadevanje in trud. Dejavnosti, ki olajšujejo sprostitev običajnega mladostniškega nemira in lepšajo življenje večini drugih, bolje prilagojenih adolescentov, na primer šport, rekreacije, družabne dejavnosti in raznovrstni intelektualni ekskurzi, so zanje za to neprilagodljive in prezahtevne. Zato jim alkohol kot hitra in enostavna pot do sprostitve in zadovoljstva s seboj še posebno prija. Tudi dogajanja v socialnih okoljih, kjer se mladostniki s tako površno in neobvezujočo motivacijo družijo, je praviloma povezano z že kar ritualnim uživanjem alkohola.

Zveza med zlorabo alkohola in nasilniškim vedenjem v adolescenci ima torej več razsežnosti in plasti, ki se med seboj spodbujajo in utrjujejo, dokler se vse te psihološke, socialne in druge silnice ne zapletejo v klopčič celotnega sindroma neprilagojenega vedenja. Navsezadnje se tudi v praksi nešteto krat izkaže, da obeh problemov — nasilja in zlorabe alkohola — pri mladih ni mogoče ločeno in izolirano učinkovito obravnavati.

Druge droge

Nasploh je v predstavah ljudi nasilnost mladih povezana z zlorabo drog. Te predstave pa so večji del zmotne in se ne skladajo z dejanskim stanjem in izkušnjami tistih, ki strokovno obravnavajo tako ali drugače motene mladostnike. Večina drog ima namreč precej drugačne učinke kot spodbudo nasilnosti in njihovo delovanje mnogo redkeje in bolj posredno sproži nasilnost pri uživalcih kot alkohol. Celo nasprotno — delovanje nekaterih drog, na primer hašiša in ma-

rihuane, zmanjšuje agresivnost v vedenju uživalca. Še največkrat srečujemo zvezo med zlorabo drog in takim vedenjem v nasilništvu politoksikomanov. Ti so ponavadi že primarno osebno moteni, največkrat prav v disocialnem smislu in je njihova agresivnost bolj povezana z njihovo osnovno psihopatologijo kot s samim neposrednim učinkovanjem drog. Res pa je, da ima njihov način neselektivne zlorabe različnih drog — običajno raznih medikamentov v kombinaciji z alkoholom — dokaj nepredvidljive učinke, od katerih je eden lahko tudi nasilno vedenje.

Možno je tudi, da nekateri sintetični halucinogeni, ki povzročajo motnje v zaznavanju, sprožijo nasilna dejanja, ki izvirajo iz občutij ogroženosti zaradi napačnega interpretiranja stvarnega dogajanja. Ta dejanja so za zunanjega opazovalca nesmiselna in povsem neorganizirana in so v bistvu obramba pred napačno zaznano nevarnostjo.

Na zahodu, kjer se v zadnjih nekaj letih silno širi zloraba kokaina, poročajo o resnih nasilniških dejanjih, ki jih sproži zastrupitev s to drogo. Večinoma gre za uživalce, ki so že zdavnaj prešli obdobje adolescence. Pri nas zloraba kokaina zäenkrat še ni razširjena, in tudi sicer iz več razlogov to ni droga zelo mladih oseb.

6. Nasilništvo in druge oblike neprilagojenega vedenja

Glede na kompleksno psihodinamsko zasnovano nasilniškega vedenja je razumljivo, da ga pri adolescentih le redko srečujemo kot edino in izolirano obliko motenosti. Le takrat, kadar izhaja motiv za nasilje bolj iz objektivno hudo obremenjujočih in frustrativnih zunanjih pritiskov kot pa iz nerazrešenih osebnih problemov mladostnika, ali pa kadar je nasilnost del sprejetih in uveljavljenih norm nekega subkulturalnega kroga, je mogoče, da mladi nasilnik ne kaže drugih oblik nesprijemljivega, motenega ali motečega vedenja. Sicer pa je nasilništvo največkrat povezano z različnimi drugimi izrazi disocialne osebnostne motenosti in je običajen del sindroma delinkventnega vedenja pri mladostnikih.

Nevrotično moteni adolescenti so nasilni le izjemoma. Njihova intravertiranost jim odpira več poti v druge slike psihopatologije, ki so za okolje manj razdiralne, za njih same pa so lahko prav usodne. Hudi stres, objektivno morda niti ne

tako hudo obremenjujoči kot subjektivno boleči zaradi zveze z nerazrešenim nevrotičnim problemom, lahko včasih pri mladih nevrotičnih sprožijo dejanje, ki je po naravi in učinku nasilniško. Občutja krivde, ki se ob tem zgrnejo nanje, utegnejo dodatno zaostri njihovo nevrotično naravnost. Prav ta njihova reakcija na lastno nasilnost se močno razlikuje od olajšanja, sprostitve ali celo zadoščenja in ponosa disocialnega mladostnika, pa četudi ta razumsko ocenjuje svoje nasilno vedenje kot neustrezno.

Pri intelektualno manj sposobnih mladostnikih srečujemo nasilna dejanja ali nasilniško vedenje največkrat kot znak neobvladane impul-

zivnosti. Ta ne izvira le iz njihovega slabšega razumevanja stvarnosti in manj zadovoljujoče vključenosti v okolje, temveč jo spodbuja tudi organska možganska prizadetost, ki pri teh mladostnikih sploh ni redka. Alkohol in drugačne zunanje spodbude pri njih še hitreje zrahljajo kontrolo morebitnih agresivnih teženj.

Ne glede na to, kakšna je motivacija in psihodinamska osnova nasilniškega vedenja, to nikoli uspešno ne razreši problema, iz katerega izvira. Razen tega pa še sekundarno poglobi mladostnikov konflikt s samim seboj in z ljudmi v njegovem okolju. To še dodatno poslabša prognozo njegovega nadaljnega osebnostnega razvoja.

LITERATURA:

1. Anderson, R. E.: Paternal deprivation and delinquency. *Arch. of General Psychiatry*, 18, 1968.
2. Ausubel, D. P., P. Montemayor, P. Svajian: *Theory and Problems of Adolescent Development*. Grune and Stratton, New York, 1977, 572 str.
3. Barnes, G. M.: Drinking among adolescents. A subcultural phenomenon or a model adult behaviour. *Adolescence*, 16, 1981.
4. Bennet, S. M.: Family environment for sexual learning as a function of father involvement in family work and discipline. *Adolescence*, 19, 1984.
5. Biller, H. B.: Sex role uncertainty and psychopathology. *Jour. of Individual Psychology*, 29, 1973.
6. Dykeman, B. F.: Teenage alcoholism — detecting those early warning signals. *Adolescence*, 14, 1979.
7. Hersov, L. A., M. Berger: *Aggression and anti-social behaviour in childhood and adolescence*. Pergamon Press, Oxford, 1978, 171 str.
8. Jerotić, V.: *Između autoriteta i slobode*. Prosveta, Beograd, 1980.
9. Mussen, P. H., L. Distler: Masculinity, identification and father—son relationships. *Jour. of Abnormal and social. Psychology*, 59, 1959.
10. Silver, L. B.: The development of human aggression. *The Jour. of Medical Society*, 74, 1977.
11. Wilson, C., J. Orford: Children of alcoholics. *Jour. of Study of Alcoholism*, 39, 1978.

UDC 159.922.8
316.624-053.6

Psychodynamics of Violent Behaviour in Adolescence

Tomori dr. Martina, Professor of Psychiatry, Faculty of Medicine — Chair of Psychiatry, Ljubljana

The grounds for violent behaviour in adolescents differ greatly. Individual psychological and constitutional as well as social factors are here intertwined. Adolescence as the period of development which is marked by the most intensive growth of identity and accelerated social maturing increases the possibilities for maladjusted behaviour. Since motivation for violence reflects various unresolved developmental and personality problems of the individual, it must be assessed by considering the individuality of each adolescent. In addition to the

broader social and narrower constitutional determinants of adolescent violence, an important role is played as well by the conditions of growing up. The most significant among them are those which have been shaped by family circumstances by emotionally important figures as well as those important for the adolescent's identification. Violent behaviour in adolescents is connected with varying frequency also with other kinds of disturbances in mental functioning.